

Antonina Pawłowska

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0003-3467-4583>

Rola Kościoła katolickiego w procesie pokojowym podczas wojny o niepodległość Irlandii (1919–1921)

Summary

Catholic Church's role in the peace process during the Irish War of Independence (1919–1921)

The goal of the article is to explore the Irish Catholic Church contribution to the peace process and negotiations between the British and the Irish side of the war. The article examines the issue of the relations between the Irish republican movement and the Catholic Church in the 19th and the beginning of the 20th century as well as the topic of catholic clergy participation in the diplomatic actions of the era. The sources for this analysis were testimonies of the events' participants collected by the Irish Bureau of Military History.

Keywords: Irish War of Independence, peace process, Catholic Church, republicanism, Irish Republican Army

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie udziału katolickiego duchowieństwa w procesie pokojowym i pertraktacjach między stroną brytyjską a stroną irlandzką podczas wojny o niepodległość Irlandii. Analizie została również poddana problematyka relacji między irlandzkim ruchem republikańskim a Kościołem katolickim na przestrzeni XIX i początku XX w. oraz kwestia udziału duchowieństwa katolickiego w działaniach dyplomatycznych tego okresu. Źródła do badań stanowią zeznania uczestników wydarzeń zebrane przez Biuro Historii Militarnej Irlandii.

Słowa kluczowe: wojna o niepodległość Irlandii, proces pokojowy, Kościół katolicki, republikanizm, Irlandzka Armia Republikańska

Droga do zawarcia rozejmu między Irlandią a Wielką Brytanią w latach 1919–1921 była niezwykle trudna. Rozdzźwięk między imperium brytyjskim a wyspą trwał od dawna, jednak w otwarty konflikt przerodził się w trakcie I wojny światowej, wraz z wybuchem powstania wielkanocnego¹. Spór był kontynuowany po zakończeniu Wielkiej Wojny, najpierw w formie zmagania politycznych, później również zbrojnych. Eskalacja nastąpiła pod koniec 1920 r., gdy w części irlandzkich hrabstw wprowadzono stan wojenny. Z uwagi na wysoki autorytet Kościoła katolickiego w irlandzkim społeczeństwie to właśnie ta instytucja miała niebagatelny wpływ na rozpoczęcie dialogu między zwaśnionymi stronami.

Celem artykułu jest zbadanie zagadnienia udziału katolickiego duchowieństwa w procesie pokojowym, szczególnie jego pierwszych etapach. Wstęp do owej analizy stanowić będzie charakterystyka trudnych relacji ruchu republikańskiego i Kościoła katolickiego w wieku XIX oraz kwestia udziału duchownych w irlandzkich działaniach dyplomatycznych w Watykanie w latach 1919–1921.

Podstawę źródłową do powyższych rozważań stanowić będą materiały z kolekcji Irish Bureau of Military History (dalej: BMH), które zostało utworzone w 1947 r. przez ministra obrony Irlandii Oscara Traynora. Celem jego działalności było zebranie wywiadów z uczestnikami wydarzeń z lat 1913–1921. Przez 10 lat zgromadzono zeznania 1773 osób, wśród których znaleźli się zarówno prominentni republikańscy politycy, jak i szeregowi członkowie organizacji politycznych i paramilitarnych. Materiały upubliczniono dopiero w roku 2003, jako część zbiorów Irish Military Archives².

Najwięcej informacji na temat omawianych zagadnień zawierają zeznania J.T. Macmahona – sekretarza arcybiskupa Patricka Clune’a, pełniącego funkcję mediatora podczas brytyjsko-irlandzkiego konfliktu, oraz wspomnienia Michaela Currana – sekretarza arcybiskupa Williama Walsh, w późniejszym czasie rektora Irish College w Rzymie. Do niedawna zeznania BMH nie funkcjonowały w polskim obiegu naukowym i zostały do niego wprowadzone dzięki artykułom mojego autorstwa dotyczącym kwestii irlandzkiej walki o niepodległość³.

W celu zbadania tych zagadnień postawione zostały następujące pytania badawcze: co leżało u podstaw szczególnie silnej pozycji Kościoła katolickiego na terenie Irlandii? W jaki sposób charakteryzować można stosunek hierarchów Kościoła katolickiego do

¹ Powstanie wielkanocne – irlandzki zryw niepodległościowy rozpoczęty 24 IV 1916 r., zakończony klęską militarną strony irlandzkiej. Insurekcja miała olbrzymi wpływ na zmiany nastrojów społecznych Irlandczyków oraz rozwój nowych ruchów politycznych.

² O. Doyle, J. Clarke, F. Connaughton, *An Introduction to The Bureau of Military History 1913–1921*, Dublin 2002, s. 1–6.

³ *Vide* choćby: A. Pawłowska, *Ewolucja taktyki wojennej Irlandczyków i Brytyjczyków podczas wojny o niepodległość Irlandii w latach 1919–1921*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2017, nr 98, s. 117–141; eadem, *SS Castro (SS Libau, SS Aud) – nieudana dostawa broni dla powstania wielkanocnego drogą morską w 1916 r.*, „Argumenta Historica” 2019, nr 6, s. 76–84; eadem, *Uzbrojenie i wyposażenie sił Irlandzkiej Armii Republikańskiej podczas wojny o niepodległość Irlandii w latach 1919–1921*, „Vade Nobiscum” 2019, t. XX, s. 187–211.

irlandzkiej walki o emancypację? Jakiego rodzaju metody i działania były popierane przez Kościół, a jakie odrzucane? Czy można wskazać moment przełomowy, który wyznacza wyraźną zmianę w stosunku duchownych do problemu walki o uniezależnienie Irlandii od Wielkiej Brytanii? Czy stanowisko Kościoła katolickiego w tym okresie można uznać za jednolite? Jaki był udział duchowieństwa w irlandzkiej polityce zagranicznej? Czy Brytyjczycy i Irlandczycy mieli porównywalne wpływy w Watykanie? Jaki był udział osób duchownych w procesie pokojowym?

Aby krótko scharakteryzować rolę i znaczenie Kościoła katolickiego na terenie wyspy, należy cofnąć się do czasów Tudorów i podboju Irlandii. W jego wyniku utworzyła się „panująca” grupa protestantów władająca znacznie większymi rzeszami pozbawionych praw katolików. Postępująca dyskryminacja religijna odebrała im prawo do nauki i samostanowienia. W tej sytuacji przewodnią rolę w społeczeństwie przejął od katolickiej szlachty Kościół. Zapewniał edukację, wsparcie duchowe i dawał możliwość zajmowania pozycji władzy, do których katolik w inny sposób nie miał dostępu⁴.

Głównym celem Kościoła katolickiego w Irlandii w XVII i XVIII w. było zakończenie prześladowań i dyskryminacji, a nie walka o niezależność. To szlachta protestancka (w większości prezbiteriańska) jako pierwsza zaczęła się jej domagać. Przykładem może być tu polityczna działalność Henry’ego Grattana dążącego do emancypacji katolików⁵. Również Stowarzyszenie Zjednoczonych Irlandczyków, które doprowadziło do powstania w 1798 r., składało się w większości z prezbiterian⁶. Nie udało mu się jednak zaangażować w konflikt większości społeczeństwa.

W 1801 r. unia między Irlandią a Wielką Brytanią została poparta przez Kościół, liczący na dalszy rozwój tolerancji religijnej⁷. Kiedy to nie nastąpiło, katolicycy duchowni poparli starania Daniela O’Connella⁸, walczącego o emancypację metodami pokojowymi. Przez następne dziesięciolecia cechą charakterystyczną polityki duchowieństwa było wspieranie metod parlamentarnych⁹.

Wielki Głód jedynie umocnił pozycję Kościoła. Jako jedyny udzielał on w tym okresie pomocy potrzebującym. Ponadto drugi ważny element tożsamości mieszkańców wyspy – język gaelicki – zaczął wymierać. Nie nauczano go w *National Schools*¹⁰, a posługujący

⁴ F. Ó’hAdhmaill, *The Catholic Church and revolution in Ireland*, „Socialist History” 2013, No. 43, s. 2.

⁵ J. Płachecki, *System polityczny Irlandii Ewolucja i współczesne wyzwania*, Warszawa 2010, s. 33.

⁶ F. Ó’hAdhmaill, *op. cit.*, s. 4.

⁷ Owo poparcie było również w dużej mierze motywowane środkami finansowymi przekazanymi przez brytyjski rząd zarówno Kościołowi, jak i irlandzkim politykom. Cf. D. Wilkinson, *How Did They Pass the Union?: Secret Service Expenditure in Ireland, 1799–1804*, „History” 1997, vol. LXXXII, No. 266, s. 223–251.

⁸ Daniel O’Connell (1775–1847) – irlandzki prawnik i polityk. Przywódca ruchu dążącego do emancypacji irlandzkich katolików. Jego działalność polityczna skutkowała w 1829 r. uchwaleniem ustawy dającej katolikom możliwość zasiadania w brytyjskim parlamencie.

⁹ F. Ó’hAdhmaill, *op. cit.*, s. 5.

¹⁰ C. Ó’Huallacháin, *The Irish and Irish: A Sociolinguistic Analysis of the Relationship between a People and Their Language*, Dublin 1994, s. 25.

się nim najstarsi Irlandczycy byli pierwszymi ofiarami Wielkiego Głodu¹¹. Wiara katolicka stała się najważniejszym elementem wyznaczającym tożsamość Irlandczyka¹².

W latach pięćdziesiątych XIX w. na scenie dziejów pojawiły się *Clan na Gael* i Irlandzkie Bractwo Republikańskie – tajne organizacje dążące do uzyskania niezależności od Wielkiej Brytanii. Fenianie w swoich proklamacjach odwoływali się do filozofii socjalistycznej, nawołując do odrzucenia obowiązującego porządku społecznego, jako głównego wroga wskazując właścicieli ziemskich, i do oddzielenia Kościoła od państwa¹³. Tajny charakter organizacji, nawoływanie do obalenia ładu społecznego – te elementy stały w sprzeczności z nauką Kościoła. W 1870 r. kardynał Paul Cullen oficjalnie potępił Fenian. Jego zdecydowanym poparciem wciąż cieszyły się natomiast wszelkie metody pokojowe, szczególnie działania Frakcji Parlamentarnej¹⁴ walczącej o wprowadzenie Rządów Krajowych dla Irlandii¹⁵.

Wywodzący się z tradycji feniańskich republikański nacjonalizm irlandzki zaczął zyskiwać na znaczeniu na przełomie XIX i XX w. Jego zwolennicy nie widzieli sprzeczności między przynależnością do tajnych organizacji i ideą walki zbrojnej a katolicyzmem. Wielu przywódców republikańców używało nomenklatury i symboliki katolickiej lub ostentacyjnie manifestowało swoją religijność. Przykładem może być tu Patrick Pearse¹⁶, późniejszy przywódca powstania wielkanocnego, autor twierdzenia:

Człowiek nie może uratować swoich rodaków, jeśli w nich samych nie ma męstwa. Chrystus cię nie zbawi, jeśli sam chcesz zostać potępionym. [...] Życie rodzi się ze śmierci a z grobów bohaterów, męczyzn i kobiet, rodzą się żywe narody¹⁷.

Do tej mesjańskiej symboliki nawiązywał również wybór daty insurekcji. Powstanie, które wybuchło 24 kwietnia 1916 r., nie było przedsięwzięciem wspieranym przez ogół społeczeństwa irlandzkiego. Nie można było również mówić o pomocy ze strony

¹¹ T. Garvin, *The politics of language and literature in pre-independence Ireland*, „Irish Political Studies” 1987, vol. II, No. 1, s. 49.

¹² S. O’Rian, *Irlandia w XIX w. – walka o niepodległość. Problem zanikającego języka irlandzkiego*, [w:] *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku: Irlandczycy, Czesi, Polacy*, red. L. Trzeciakowski, K. Makowski, Poznań 1999, s. 30.

¹³ F. Lane, *The Origins of Modern Irish Socialism 1881–1896*, Cork 1997, s. 22.

¹⁴ Irlandzka Frakcja Parlamentarna zrzeszała irlandzkich członków brytyjskiego parlamentu dążących do osiągnięcia autonomii dla Irlandii. Jednym z jej pierwszych przywódców był Charles Stewart Parnell. W latach 1900–1918 przewodził jej natomiast John Redmond.

¹⁵ F. Ó’hAdhmaill, *op. cit.*, s. 9.

¹⁶ Patrick Pearse (1879–1916) – irlandzki prawnik, poeta i polityk. Ideowy przywódca powstania wielkanocnego. Stracony przez Brytyjczyków za udział w insurekcji.

¹⁷ P. Pearse, *Collected works of Padraic H. Pearse: political writings and speeches*, London 2017, s. 136–137. Wszystkie cytaty w tłumaczeniu autorki artykułu. Napotkać można różne formy zapisu jego imienia i nazwiska: Pádraig, Pádraic, Pádraig Anraí Mac Piarais, co spowodowane było panującą wśród irlandzkich republikańców modą na zapisywanie swoich imion i nazwisk w ich gaelickim brzmieniu. Dla ułatwienia wszystkie imiona i nazwiska w artykule podawane będą w ich angielskiej formie.

Kościół, którego głową w tym okresie był kardynał Michael Logue. Prymas był pacyfistą, zarówno walki na froncie I wojny światowej, jak i powstanie wielkanocne budziły jego zdecydowany sprzeciw. Jednocześnie całym sercem popierał on ideę walki o autonomię, wspierając wysiłki irlandzkiej Frakcji Parlamentarnej Johna Redmonda¹⁸.

Archidiecezja Armagh, na której czele stał Logue, mimo swojego historycznego znaczenia nie była wyznacznikiem poglądów całego irlandzkiego Kościoła. W tym okresie uwidoczniła się pewna rozbieżność między Armagh a Dublinem. Ten pierwszy ośrodek od średniowiecza był centrum religijnym Irlandii. Jednak z biegiem czasu coraz większe znaczenie zyskiwała archidiecezja w Dublinie. Ta tradycyjna rywalizacja została szczególnie podkreślona, gdy na początku XX w. ordynariuszem Dublina został arcybiskup William Walsh, którego sympatie zdecydowanie leżały po stronie republikańskiej. Na temat jego prywatnych poglądów wiadomo też najwięcej dzięki szczegółowym wspomnieniom jego sekretarza Michaela Currana. Po stłumieniu powstania wielkanocnego Walsh zaczął otwarcie okazywać poparcie dla powstańców. Przejawem tego był m.in. sprzeciw wobec sposobu traktowania więźniów przez Brytyjczyków. W tym samym czasie kardynał Logue wspierał wysiłki irlandzkich parlamentarzystów w brytyjskim parlamencie i liczył na to, że wielkanocna rebelia nie zniweczyła szans na wprowadzenie w życie idei rządów krajowych¹⁹.

Wielki zwrot w podejściu Kościoła katolickiego do tej kwestii nastąpił w 1918 r. W kwietniu rząd ogłosił plany poboru, które miały również dotyczyć księży²⁰. Niezadowolenie społeczne szło w parze ze sprzeciwem kleru. Biskupi oficjalnie potępił działania brytyjskiego rządu²¹. Arcybiskup Walsh spotkał się w tej sprawie z Lordem Namiestnikiem Irlandii Johnem Frenchem²², by osobiście przedstawić mu stanowisko duchownych²³. W tych działaniach zawarty był pewien paradoks: z jednej strony duchowni, sprzeciwiając się poborowi i walce na froncie, prezentowali postawę pacyfistyczną, z drugiej jednak – swoim sprzeciwem podgrzali nastroje społeczne i jeszcze bardziej zwrócili przeciw Brytyjczykom irlandzkie społeczeństwo. Był to w końcu pierwszy przypadek, w którym republikanie krytykowali działanie Imperium na równi z hierarchią katolicką²⁴.

¹⁸ J. Privilege, *Michael Logue and the Catholic Church in Ireland 1879–1925*, Manchester 2014, s. 17.

¹⁹ Rządy krajowe (ang. *Home Rule*) – koncepcja stanowiąca cel dążeń irlandzkich polityków w XIX i na początku XX w. Zakładała autonomię dla Irlandii i przeniesienie niektórych prerogatyw rządu i parlamentu imperialnego na miejscowy rząd z siedzibą w Dublinie oraz oddzielny irlandzki parlament.

²⁰ Irish Military Archives [dalej: IMA], Bureau of Military History [dalej: BMH], Zeznanie WS. 0687, s. 274.

²¹ J. Privilege, *op. cit.*, s. 122.

²² John French, 1 hrabia Ypres (1852–1925) – marszałek polny, pierwszy dowódca Brytyjskiego Korpusu Ekspedycyjnego podczas I wojny światowej. W omawianym okresie pełnił funkcję Lorda Namiestnika Irlandii.

²³ IMA, BMH, WS. 0687, s. 291.

²⁴ J. Privilege, *op. cit.*, s. 123.

Przeprowadzone w tym samym roku wybory parlamentarne potwierdziły zmianę zarówno w nastawieniu społeczeństwa, jak i duchownych. Otwarte poparcie Sinn Féin²⁵ przez ordynariusza Dublina nie dziwiło nikogo, ale wyraźny zwrot w sympatiach kardynała Logue'a już tak. Zorientował się on, że Frakcja Parlamentarna straciła poparcie w społeczeństwie, a idea rządów krajowych, do których przez całe życie dążył, już nie zadowala Irlandczyków²⁶. Członkowie frakcji próbowali przekonać go do wsparcia ich wysiłku wyborczego, argumentując, że na Północy w przypadku podziału katolickich głosów między Sinn Féin a polityków Redmonda miejsca zostaną przejęte przez kandydatów protestanckich. Kardynał zaproponował, by obie partie podzieliły między siebie sześć okręgów. Sinn Féin natychmiast przystała na propozycję, jednak Frakcja Parlamentarna się ociągała. To nastawiło negatywnie kardynała, którego otwarty list w tej sprawie został opublikowany 28 listopada we „Freeman's Journal”. Pisał on: „Uznaję za swój obowiązek, by doradzić obywatelom, by zabrali się do pracy i głosowali na kandydatów Sinn Féin, we wszystkich okręgach, w których podział zagroziłby uzyskaniu miejsc w Parlamencie przez katolików”²⁷. Kiedy w jednym z okręgów miejsce przypadło protestantowi, z powodu podziału katolickich głosów, kardynał miał w liście do arcybiskupa Walsha napisać: „Dowiedziałem się, że East Down przypadło Carsonowi²⁸ z powodu zdrady Frakcji Parlamentarnej. Na pewno sobie z nimi o tym porozmawiam”²⁹.

Należy jednak zaznaczyć, że nie oznaczało to, iż kardynał zaczął popierać Sinn Féin. Zupełnie nie zgadzał się on z polityką partii, a jej przywódców nie znosił. Szczególną niechęcią darzył Eamona de Valerę³⁰, którego kojarzył z wydarzeniami Wielkanocy 1916 r. i bezsensownym rozlewem krwi. Antypatię kardynała wywoływały też przesadna i ostentacyjna religijność polityka³¹. Po wygranych wyborach pod koniec 1918 r. Kościół zaakceptował Sinn Féin jako partię reprezentującą irlandzkie społeczeństwo. Jej przedstawiciele uformowali podziemny republikański rząd i rozpoczęli organizację jego struktur administracyjnych³².

²⁵ Sinn Féin – irlandzka partia polityczna założona w 1905 r. przez Arthura Griffitha; początkowo w opozycji do idei rządów krajowych i autonomii dla Irlandii. W 1918 r. przejęła elektorat Frakcji Parlamentarnej i odniosła zwycięstwo w wyborach do brytyjskiego parlamentu, głosząc ideę oddzielenia się Irlandii od Wielkiej Brytanii. *Vide*: S. Bachrynowski, *Od konfrontacji do koncyliacji: historia irlandzkiej partii Sinn Féin*, Kalisz 2010, s. 12.

²⁶ E. Larkin, *Church, State, and Nation in Modern Ireland*, „The American Historical Review” 1975, vol. LXXX, No. 5, s. 1268.

²⁷ J. Privilege, *op. cit.*, s. 131.

²⁸ Edward Henry Carson (1854–1935) – brytyjski polityk, przywódca Irlandzkiej Partii Unionistycznej, wielokrotnie pełniący funkcję ministra. Gorący przeciwnik idei rządów krajowych, ideowy przywódca irlandzkich protestantów.

²⁹ J. Privilege, *op. cit.*, s. 132.

³⁰ Eamon de Valera (1882–1975) – irlandzki polityk, republikanin, jeden z przywódców powstania wielkanocnego. W czasie wojny o niepodległość Irlandii przewodził podziemnemu irlandzkiemu rządowi. *Vide*: P. Tobała-Partkiewicz, *De Valera – gigant polityki irlandzkiej i jego czasy*, Warszawa 2015.

³¹ J. Privilege, *op. cit.*, s. 118–119.

³² Podziemne państwo, pozbawione uznania międzynarodowego i działające w opozycji do oficjalnej brytyjskiej administracji, zaczęło funkcjonować w Irlandii od stycznia 1919 r., gdy twybrani w brytyjskich

Wraz z początkiem roku 1919 miała się rozpocząć Konferencja w Paryżu. Nie tylko krajowi politycy i hierarchia kościelna byli zainteresowani rozwojem wypadków. Ośrodki amerykańskie były w tym okresie niezwykle aktywne. Kardynał William O'Connell, arcybiskup Bostonu, dokładał wszelkich starań, by zapewnić Irlandii reprezentację na Konferencji. Arcybiskup Chicago George Mundelein doradzał irlandzkiej hierarchii wysłanie delegacji biskupów do Stanów Zjednoczonych na spotkanie z prezydentem Thomasem Woodrowem Willsonem, zanim ten wyruszy na konferencję. Ponad tysiąc amerykańskich duchownych irlandzkiego pochodzenia podpisało petycję do prezydenta w sprawie prawa Irlandczyków do samostanowienia³³.

Niemal równocześnie z rozpoczęciem Konferencji w Paryżu, 21 stycznia 1919 r. wybuchła wojna o niepodległość Irlandii. Postawy przedstawicieli duchowieństwa wobec stron konfliktu były bardzo zróżnicowane. Przed hierarchią katolicką pojawił się następujący dylemat: forma walki zbrojnej prowadzona w pierwszych miesiącach wojny, czyli zamachy na przedstawicieli Królewskiej Policji Irlandzkiej nie mogła być oceniona pozytywnie, jednocześnie jednak potępienie działań Irlandzkiej Armii Republikańskiej³⁴ stawiało Kościół po stronie Brytyjczyków. W źródłach można znaleźć informacje o różnych postawach duchowieństwa. W niektórych zeznaniach można natrafić na wspomnienia duchownych odmawiających żołnierzom Irlandzkiej Armii Republikańskiej (dalej: IRA) sakramentów³⁵. Tom Barry, dowódca Armii Republikańskiej w Cork, został nawet ekskomunikowany³⁶.

Również wśród wyższego duchowieństwa można było zaobserwować zdywersyfikowane postawy. Kardynał Logue potępiał działania zarówno republikanów, jak i Brytyjczyków, jednak arcybiskup Walsh otwarcie okazywał swoje poparcie dla nacjonalistów, wspierając zbiórkę narodową, podczas której dzięki sprzedaży obligacji finansowano irlandzki wysiłek zbrojny (głównie kupowano broń). Biskup Michael Fogharty poszedł nawet o krok dalej, zostając jej oficjalnym skarbnikiem³⁷. Kiedy IRA dokonała zamachu na Marszałka Frencha na terenie archidiecezji Walsh, ten nawet tego nie skomentował³⁸. Jedynym miejscem, w którym rozdźwięk nie występował, był Belfast. Tam hierarchia kościelna otwarcie i jednomyślnie wspierała republikanów.

Działania irlandzkiego Kościoła nie ograniczały się jedynie do terenów wyspy. Wiele zakulisowych działań, które miało wielki wpływ na późniejsze rozmowy pokojowe,

wyborach parlamentarnych przedstawiciele irlandzkich okręgów z partii Sinn Féin uformowali *Dáil Éireann* – Zgromadzenie Narodowe. *Vide*: W. Konarski, *Partyzanci, doktrynerzy, terroryści. Chronologiczne studium fenomenu Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 2019, s. 92.

³³ IMA, BMH, WS. 0687, s. 332.

³⁴ Irlandzka Armia Republikańska – organizacja powstała w latach 1916–1920 w wyniku połączenia Irlandzkiej Armii Obywatelskiej oraz organizacji Irlandzkich Ochotników. Jej celem było osiągnięcie niepodległości Irlandii drogą walki zbrojnej. Kwestia dokładnej datacji powstania organizacji jest sporna, jednak Wawrzyniec Konarski wskazuje rok 1919. *Vide*: W. Konarski, *op. cit.*, s. 97.

³⁵ IMA, BMH, WS. 0470, s. 12.

³⁶ T. Barry, *Guerrilla Days in Ireland*, Cork 1955, s. 56–57.

³⁷ J. Privilege, *op. cit.*, s. 138.

³⁸ *Ibidem*, s. 139.

prowadzono w Watykanie, gdzie ścierały się wpływy brytyjskich, irlandzkich i amerykańskich duchownych. Jedną z najważniejszych postaci irlandzkiej dyplomacji w Watykanie był John Hagan, rektor Irish College w Rzymie. Otwarcie przejawiający swoje republikańskie sympatie duchowny przekształcił seminarium w nieoficjalną placówkę irlandzkiego Foreign Office. Popierany i wyznaczony na stanowisko przez arcybiskupa Walsha, swoimi działaniami budził sprzeciw umiarkowanej części irlandzkiej hierarchii oraz samego Watykanu³⁹. Zarówno Hagan, jak i jego późniejszy zastępca, Curran byli przekonani o silnych brytyjskich wpływach w Watykanie i potrzebie kontrowania ich wszelkimi możliwymi sposobami. W tych wysiłkach wspierali ich amerykańscy duchowni.

Czy wpływy brytyjskie w Watykanie były rzeczywiście tak silne, jak to przedstawiali Hagan i Curran? Stosunki dyplomatyczne między Anglią a Stolicą Apostolską zostały zerwane w 1534 r. Wielka Brytania nie utrzymywała oficjalnych kontaktów z Watykanem. Dopiero w 1914 r. została sformułowana specjalna misja do Watykanu, aby przeciwdziałać rosnącemu wpływom państw centralnych w Stolicy Apostolskiej. Curran w swojej korespondencji opisywał obecność Brytyjczyków w Watykanie jako „dobrze rozwiniętą, rozpowszechnioną i stale utrzymywaną”⁴⁰. W oczach samych Brytyjczyków ich specjalna misja nie miała wielkich wpływów w porównaniu z mocą sprawczą Irish College i amerykańskich duchownych. Jedynym wpływowym Brytyjczykiem w Rzymie był Francis Aidan Gasquet, prefekt Archiwów Watykańskich, który jednak w pojedynkę nie miał tak dużego znaczenia, jak rzesze duchownych o proirlandzkich poglądach⁴¹.

Watykan dystansował się od konfliktu, nie potępiając żadnej ze stron i zachowując neutralność. Dopiero decyzja o beatyfikacji Olivera Plunketta została odebrana jako ukłon w stronę Irlandczyków.

Dnia 16 maja 1920 r. odbyła się kanonizacja Joanny d’Arc, hucznie świętowana przez Francuzów. Irlandczycy również postanowili uczcić beatyfikację swojego męczennika. W dniu 27 maja 1920 r. zorganizowano spotkanie, którego oficjalnym powodem było świętowanie beatyfikacji Plunketta, nieoficjalnie był to swego rodzaju wiec poparcia dla podziemnego irlandzkiego państwa. Na spotkaniu zjawili się najważniejsi przedstawiciele katolickiej hierarchii Irlandii i USA. Przyjęcie zakończyło się wspólnym odśpiewaniem *Amhrán na bhFiann* – żołnierskiej pieśni. Sześćset osób, wśród których można wymienić arcybiskupów, kardynałów, prałatów, księży, zakonników i seminarzystów Irish College, odśpiewało republikańską pieśń wzywającą do walki, która później została uznana za oficjalny hymn Irlandii. Dla niektórych z nich ten fragment programu z pewnością był zaskoczeniem i swego rodzaju pułapką⁴². Podczas ceremonii nawet

³⁹ D. Keogh, *The Vatican, the Bishops and Irish Politics 1919–39*, Cambridge 2005, s. 27.

⁴⁰ Idem, *Ireland and the Vatican: The Politics and Diplomacy of Church-State Relations, 1922–1960*, Cork 1995, s. 7.

⁴¹ *Ibidem*, s. 8.

⁴² D. Keogh, *The Vatican, the Bishops...*, s. 44.

kwiaty zostały tak dobrane przez Currana, by oddawać kolory republikańskiej flagi, co nie uszło uwadze duchownych innych narodowości⁴³. Irlandczycy nie zostali jednak upomniani przez papieża z powodu tak jawnego okazywania swoich politycznych sympatii. Benedykt XV pogratulował Haganowi sukcesu irlandzkich obchodów⁴⁴. Odnotowali to zaś Brytyjczycy, którzy szeroko komentowali ciche przyzwolenie Watykanu⁴⁵. W wydaniu „The Morning Post” z 2 czerwca 1920 r. oskarżano Stolicę Apostolską o „stawanie, po stronie naszych wrogów”⁴⁶.

Dalsze wskazówki co do opinii papieża na temat działań w Irlandii można odnaleźć w relacjach z jego spotkania z irlandzkim przedstawicielem Seanem O’Kellym 28 czerwca. Benedykt XV zasugerował zmianę metod Irlandzkiej Armii Republikańskiej na takie, które bardziej będą przypominać działania wojskowe, a nie ataki na policjantów⁴⁷.

Koniec 1920 r. przyniósł eskalację konfliktu, czego kulminacją były wydarzenia tzw. krwawej niedzieli, 21 listopada 1920 r., gdy IRA przeprowadziła skoordynowane zamachy na członków brytyjskiego wywiadu. W odpowiedzi siły brytyjskie otworzyły ogień do kibiców zebranych na stadionie Croke Park, doprowadzając do śmierci 14 osób. Kardynał Logue był wstrząśnięty, tydzień później ogłosił list pasterski, w którym pisał: „Patriotyzm to szlachetna cecha, lecz musi się trzymać praw bożych. Inaczej degeneruje się do postaci ślepej, pochopnej namiętności, inspirowanej nie miłością do ojczyzny, lecz przez Szatana, pierwszego mordercy”⁴⁸. List w żaden sposób nie wpłynął na złagodzenie nastrojów⁴⁹. Wręcz przeciwnie, grudzień 1920 r. i początek roku 1921 był to okres najbardziej zaciętych walk między IRA a siłami korony.

Brytyjski rząd zaczął poszukiwać kanałów kontaktu z dowództwem podziemnego państwa irlandzkiego. Zdając sobie sprawę z ogromnego wpływu Kościoła katolickiego na społeczeństwo, postanowiono szukać porozumienia tą drogą. Idealnego kandydata do roli posłańca dostrzeżono w osobie Patrica Clune’a, arcybiskupa Perth w Australii.

Clune nie tylko pochodził z Irlandii, lecz także był prywatnie zaangażowany w konflikt. Jego bratanek Conor Clune został aresztowany przez Brytyjczyków w krwawą niedzielę pod zarzutem udziału w egzekucjach brytyjskich agentów. Jako członek Narodowych Ochotników⁵⁰, czyli organizacji wspierającej Frakcję Parlamentarną, nie miał nic wspólnego z IRA, jednak został aresztowany, a następnie był torturowany przez Brytyjczyków i zabity tego samego dnia. Arcybiskup Clune po śmierci bratanka

⁴³ IMA, BMH, WS. 0687, s. 449.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 451.

⁴⁵ D. Keogh, *The Vatican, the Bishop...*, s. 45.

⁴⁶ IMA, BMH, WS. 0687, s. 470.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 457.

⁴⁸ J. Privilege, *op. cit.*, s. 148.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Narodowi Ochotnicy – organizacja powstała po rozłamie w łonie Irlandzkich Ochotników. Należała do niej część członków IO, która poparła działania Johna Redmonda i jego probrytyjskie zapatrywania, opowiadając się za walką po stronie Wielkiej Brytanii w I wojnie światowej. *Vide*: W. Konarski, *Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 1991, s. 43–44.

przybył do Irlandii, by spotkać się z rodziną. Szczegółowy opis jego pobytu można znaleźć w zeznaniach towarzyszącego mu sekretarza J.T. Macmahona.

Arcybiskup miał nieszczęście być świadkiem wydarzeń najkrwawszego okresu wojny. Zeznania Macmahona opisują m.in. krwawą zasadzkę na brytyjskich żołnierzy, natychmiastowy odwet Czarno-Brunatnych⁵¹, podpalenie części domów mieszkalnych w Le-hinch oraz brutalne morderstwo młodego człowieka, który nie miał żadnych powiązań z republikanami⁵². Na swoim późniejszym spotkaniu z premierem Davidem Lloydem George'em w Londynie Clune opisał wszystkie zaobserwowane akty okrucieństwa. Lloyd George zaproponował, by powrócił do Irlandii, tym razem z misją mediacyjną i spróbował nawiązać kontakt z przywódcami Sinn Féin. Jednocześnie premier miał poinformować Clune'a, że mimo najszerszych chęci i pomocy brytyjskiego wojska nie będzie w stanie zapewnić mu bezpieczeństwa. Clune zaakceptował tego rodzaju ryzyko⁵³. Został mu przekazany list, który miał wręczyć Michaelowi Collinsowi⁵⁴ i Arthurowi Griffithowi⁵⁵, jeśli uda mu się do nich dotrzeć. Biskup powrócił pod fałszywym nazwiskiem do Irlandii.

Arcybiskup Malbourne Daniel Mannix, również pochodzący z Irlandii, doradził Clune'owi spotkanie z Artem O'Brienem, agentem Michaela Collinsa, i to jemu został przekazany list informujący o celu wizyty duchownego, który wyruszył na pierwsze spotkanie z Collinsem z All Hallows College pierwszego grudnia⁵⁶. Zostały podjęte wszelkie środki bezpieczeństwa, by upewnić się, że nie jest śledzony. Podczas spotkania przedyskutowano zawartość listu Clune'a i ustalono, w jaki sposób biskup mógłby skontaktować się z Arthurem Griffithem, który w tym czasie przebywał w więzieniu Mountjoy⁵⁷. Następnego dnia informacja została przekazana założycielowi Sinn Féin,

⁵¹ Czarno-Brunatni (ang. *Black and Tans*) – określenie odnoszące się do rekrutów sprowadzanych z innych części Wielkiej Brytanii, zazwyczaj będących byłymi żołnierzami, którzy zasilili oddziały Królewskiej Policji Irlandzkiej podczas wojny o niepodległość Irlandii. W pierwszym etapie konfliktu siły IRA wytoczyły wojnę irlandzkiej policji, doprowadzając do załamania się tej formacji. Sprowadzenie nowych rekrutów stanowiło próbę opanowania sytuacji przez brytyjską administrację bez wykorzystania sił wojskowych. *Vide*: C. Townshend, *The Republic: the Fight for Irish Independence, 1918–1923*, London 2013, s. 212.

⁵² IMA, BMH, WS. 0362, s. 3.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Michael Collins (1890–1922) – irlandzki polityk, nacjonalista i republikanin, uczestnik powstania wielkanocnego, członek irlandzkiego parlamentu, minister spraw wewnętrznych i finansów w trakcie wojny o niepodległość. Szef irlandzkiego wywiadu. Sygnatariusz anglo-irlandzkiego traktatu, przywódca strony protraktatowej podczas wojny domowej. *Vide*: J.J. Lee, *Ireland 1912–1985: Politics and Society*, Cambridge 1989, s. 42.

⁵⁵ Arthur Griffith (1872–1922) – irlandzki polityk, założyciel partii Sinn Féin. Początkowo minister spraw wewnętrznych podziemnego irlandzkiego państwa, później minister spraw zagranicznych. W 1921 r. pełnił funkcję przywódcy irlandzkiej delegacji podczas negocjacji irlandzko-brytyjskiego traktatu pokojowego.

⁵⁶ IMA, BMH, WS. 0907, s. 214.

⁵⁷ IMA, BMH, WS. 0939, s. 125.

za zgodą asystenta podsekretarza do spraw Irlandii A.W. Cope'a, który według arcybiskupa był jednym z największych orędowników porozumienia w Dublińskim Zamku⁵⁸.

Szkic rozejmu dostarczony przez biskupa został chłodno przyjęty przez Brytyjczyków. Nie zawierał np. żadnego zdania dotyczącego złożenia broni przez IRA. Hamar Greenwood⁵⁹ i dowódcy wojskowi, którzy dowiedzieli się dopiero teraz o misji Clune'a, mieli poczucie straconej okazji. Gdyby zdawali sobie sprawę z misji arcybiskupa, dołożyliby wszelkich starań, by dotrzeć za jego sprawą do dowódców republikanów i ich aresztować⁶⁰. Jakiś czas później delegacja Dublińskiego Zamku wyruszyła do Londynu, by przekonać premiera do odstąpienia od prób skontaktowania się z republikanami. Administracja w Irlandii i wojsko żywili przekonanie, że stłumienie ruchu jest tylko kwestią czasu⁶¹.

Clune po konsultacji z premierem powrócił do Irlandii. Znow spotkał się z irlandzkimi przywódcami, jednakże tym razem jego misja była utrudniona przez jeszcze większą liczbę patroli i wielką oblawę na Michaela Collinsa. Po kolejnej rozmowie z Lloydem George'em Clune przedstawił Zamkowi propozycję republikanów. Administracja brytyjska zgodziła się na wstępne rozmowy, pod warunkiem że Michael Collins zostanie z nich wykluczony. Postawiono jeszcze jeden warunek, na który Irlandczycy nie mogli się zgodzić: złożenie broni. Clune próbował wyperswadować ten pomysł premierowi. Przedstawił też warunki ustalone przez Griffitha i Collinsa:

Rząd brytyjski zobowiąże się, by podczas rozejmu nie miały miejsca żadne naloty, aresztowania, oblawy, podpalenia, strzelaniny, grabieże, [...] sądy wojskowe ani żadne inne akty przemocy, dokonywane przez brytyjskie siły, ani nie będzie się wymuszało respektowania warunków stanu wojennego. Z naszej strony zobowiązujemy się do zrobienia wszystkiego, co w naszej mocy by akty przemocy nie miały miejsca podczas zawieszenia broni⁶².

Lloyd George przyjął tę propozycję sceptycznie. Zwrócił biskupowi uwagę, że kręgi wojskowe obstają przy użyciu rozwiązań siłowych, widząc jedyną przeszkodę w wyeliminowaniu grup źle uzbrojonych ludzi „chowających się na wzgórzach”. Taktyka odwetów również zdawała się dawać wyniki, a reforma brytyjskiego wywiadu w Irlandii została rozpoczęta. Spotkanie gabinetu z 29 grudnia 1920 r. odrzuciło warunki Irlandczyków, w ten sposób kończąc ten etap negocjacji⁶³. Z zeznań Ernesta Blythe'a, ministra

⁵⁸ Dubliński Zamek – termin ten tradycyjnie odnosi się do brytyjskiej administracji w Irlandii, której siedziba mieściła się w omawianym okresie właśnie w oryginalnie średniowiecznej, lecz później stale rozbudowywanej budowli, tworzącej w XX w. okazały kompleks.

⁵⁹ Thomas Hamar Greenwood, 1 wicehrabia Greenwood – brytyjski polityk początkowo związany z Partią Liberalną, później z partią konserwatywną, w latach 1920–1922 pełnił funkcję Głównego Sekretarza Irlandii, opowiadając się za polityką zdecydowanej walki z republikanami.

⁶⁰ IMA, BMH, WS. 0362, s. 16.

⁶¹ *Ibidem*, s. 3.

⁶² *Ibidem*, s. 20–21.

⁶³ IMA, BMH, WS. 0362, s. 24.

handlu podziemnego państwa, wynika, że strona irlandzka nie brała zupełnie na poważnie misji Clune'a: „Collins zdał sprawozdanie ze swojego spotkania z arcybiskupem i z propozycji zawartych w przekazanym przez niego liście, ale wszyscy zgodzili się, że nie należy przykładać do tego jakiegś szczególnej uwagi”⁶⁴. Największym osiągnięciem misji Clune'a było ustalenie kanałów kontaktu administracji brytyjskiej z podziemiem poprzez katolickie duchowieństwo⁶⁵.

W obliczu niemożności załagodzenia sporu drogą mediacji w początkowych miesiącach 1921 r. Kościół wzmógł nacisk zarówno na siły irlandzkie, jak i brytyjskie. W swoich listach duszpasterskich potępiał działania IRA, ale równie mocno krytykował Brytyjczyków, przyrównując ich metody do czasów Cromwella⁶⁶. Jak donosił w swych listach Curran, również Watykan był coraz bardziej zaniepokojony rozwojem sytuacji, choć do tej pory Stolica Apostolska była przekonana, że Irlandię zadowoli uzyskanie statusu dominium⁶⁷.

Przedstawiciele Kościoła katolickiego byli obecni w większości spotkań mających na celu zawarcie porozumienia. Wymienić można tu szczególnie ojca Michaela O'Flenagana, uczestniczącego w spotkaniu z Edwardem Carsonem, przywódcą ulsterskich lojalistów w styczniu 1921 r.⁶⁸ W kwietniu do Irlandii przybył Lord Derby⁶⁹, tym razem z oficjalną misją pokojową. W planach miał spotkanie zarówno z przywódcami podziemnego państwa, jak i przedstawicielami Kościoła. Eamon de Valera był zaniepokojony sytuacją, znając opinię kardynała na temat działań IRA. Obawiał się, że rozmowa Logue'a i Lorda Derby'ego może nie pójść w kierunku, jaki preferowali republikanie. Próbowano wpłynąć na kardynała, by przyjął linię partii Sinn Féin, jednak ten zdecydowanie odmówił. Po rozmowie z Derby'm kardynał wyraził przekonanie, że jeśli kampania terroru zostanie powstrzymana, Irlandczycy będą w stanie wynegocjować „wszystko, czego potrzebują”. Republikańska prasa określiła tę wypowiedź kardynała jako przejaw demencji⁷⁰. W maju 1921 r. papież oficjalnie zabrał głos w sprawie konfliktu. Jego opinia była niezwykle wyważona i wyrażała jedynie zaniepokojenie rozwojem sytuacji w Irlandii oraz kampanią przemocy. Był to również pierwszy przypadek oficjalnego odniesienia się do działań republikanów przez papieża⁷¹.

Wiosną 1921 r. pojawiły się pierwsze znaki wskazujące na możliwość porozumienia. Kardynał Logue z każdym miesiącem wzmagał nacisk na republikański rząd, w swoich wystąpieniach określając go mianem „reżimu przymusu i ucisku”⁷². W dniu 9 kwietnia

⁶⁴ IMA, BMH, WS. 0939, s. 126.

⁶⁵ J. Privilege, *op. cit.*, s. 150.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 151.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Edward Stanley, 17 hrabia Derby – polityk partii konserwatywnej, w latach 1916–1918 minister wojny w rządzie Davida Lloyda George'a, a od 1918 do 1920 r. brytyjski ambasador we Francji.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 153.

⁷¹ D. Keogh, *The Vatican, the Bishops...*, s. 70.

⁷² J. Privilege, *op. cit.*, s. 153.

1921 r. zmarł arcybiskup Walsh, co znacząco osłabiło frakcję prorepublikkańską w łonie Kościoła. Dnia 24 czerwca Lloyd George wystosował do de Valery oficjalne zaproszenie na rozmowy pokojowe do Londynu. Żaden z przedstawicieli Kościoła katolickiego nie brał udziału w rozmowach.

Kościół przez wieki utrzymywał przewodnią pozycję w irlandzkim społeczeństwie, a jego głównym celem, szczególnie w wieku XIX, była emancypacja katolików. Jednocześnie pozostawał on w opozycji do różnorodnych organizacji o charakterze spiskowym i rewolucyjnym, dążących do uzyskania pełnej niezależności Irlandii od Wielkiej Brytanii. Przedstawiciele duchowieństwa jeszcze na początku XX w. zdecydowanie wspierali jedynie metody parlamentarne i dążenia do uzyskania autonomii w ramach imperium brytyjskiego. W wyniku analizy materiałów źródłowych można jednak wskazać lata 1916–1921 jako okres wyraźnej radykalizacji środowisk kościelnych. Jeszcze przed Wielką Wojną nie do pomyślenia było, by katolicycy arcybiskupi otwarcie popierali nacjonalistyczną partię i krytykowali działania brytyjskiej administracji. Negatywny stosunek do ruchów narodowych z XIX w. po powstaniu wielkanocnym przekształcił się w dialog, a później poparcie ze strony niektórych kościelnych ośrodków. Podczas wojny pogłębił się również rozdźwięk między ośrodkami w Armagh a Dublinie, a co za tym idzie – rozdźwięk między północą a południem wyspy. Udzielenie przez Kościół wsparcia dla działań dyplomatycznych podziemnego irlandzkiego państwa nie oznaczało jednak braku sprzeciwu wobec metod prowadzenia konfliktu zbrojnego.

Działania irlandzkich duchownych na polu dyplomacji były niezwykle znaczące. Amerykańscy kapłani irlandzkiego pochodzenia wykorzystali swój potencjał polityczny w próbach wpłynięcia na prezydenta Stanów Zjednoczonych w sprawie udziału przedstawicieli republikanów w konferencji pokojowej w Paryżu. Irlandzcy kapłani w Watykanie aktywnie wspierali wysiłek dyplomatyczny podziemnego państwa, starając się uzyskać poparcie papieża. W wyniku owych działań Stolica Apostolska w bardzo dyplomatyczny sposób po raz pierwszy odniosła się do sytuacji na terenie wyspy. Wpływy irlandzkie w Watykanie stały się niezwykle silne.

Politycy brytyjscy, świadomi silnej pozycji irlandzkiego Kościoła, w nim upatrywali drogi do potencjalnego porozumienia. Pierwszą taką próbę, podjętą w szczytowym momencie konfliktu, stanowiła misja biskupa Clune'a. Mimo niepowodzenia, przetarła ona drogę dla późniejszych prób nawiązania kontaktu między administracją brytyjską a republikanami. To irlandzcy duchowni podjęli próbę mediacji w najbardziej niesprzyjającym momencie, gdy wydawało się, że porozumienie między stronami nie jest możliwe. Ustanowiono w ten sposób kanał komunikacji wykorzystany przez środowiska świeckie zarówno irlandzkie, jak i brytyjskie.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła archiwalne

Irish Military Archives [IMA]

Bureau of Military History [BMH]

WS. 0362, WS. 0470, WS. 0687, WS. 0939, WS. 1323.

Źródła drukowane

Barry T., *Guerrilla Days in Ireland*, Cork 1955.

Pearse P.H., *Collected works of Padraic H. Pearse: political writings and speeches*, London 2017.

Opracowania

Bachrynowski S., *Od konfrontacji do koncyliacji: historia irlandzkiej partii Sinn Féin*, Kallisz 2010.

Doyle O., Clarke J., Connaughton F., *An Introduction to The Bureau of Military History 1913–1921*, Dublin 2002.

Garvin T., *The politics of language and literature in pre-independence Ireland*, „Irish Political Studies” 1987, vol. II, No. 1, s. 49–63.

Keogh D., *Ireland and the Vatican: The Politics and Diplomacy of Church-State Relations, 1922–1960*, Cork 1995.

Keogh D., *The Vatican, the Bishops and Irish Politics 1919–39*, Cambridge 2005.

Konarski W., *Nieprzejednani. Rzecz o Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 1991.

Konarski W., *Partyzanci, doktrynerzy, terroryści. Chronologiczne studium fenomenu Irlandzkiej Armii Republikańskiej*, Warszawa 2019.

Lane F., *The Origins of Modern Irish Socialism 1881–1896*, Cork 1997.

Larkin E., *Church, State, and Nation in Modern Ireland*, „The American Historical Review” 1975, vol. 80, No. 5, s. 1244–1276.

Lee J.J., *Ireland 1912–1985: Politics and Society*, Cambridge 1989.

MacGeoghegan J., *The history of Ireland, ancient and modern*, Dublin 1844.

O’Rian S., *Irlandia w XIX w. – walka o niepodległość. Problem zanikającego języka irlandzkiego*, [w:] *Samomodernizacja społeczeństw w XIX wieku: Irlandczycy, Czesi, Polacy*, red. L. Trzeciakowski, K. Makowski, Poznań 1999, s. 21–46.

Ó’hAdhmaill F., *The Catholic Church and revolution in Ireland*, „Socialist History” 2013, No. 43, s. 1–25.

Ó’Huallacháin C., *The Irish and Irish: A Sociolinguistic Analysis of the Relationship between a People and Their Language*, Dublin 1994.

Pawłowska A., *Ewolucja taktyki wojennej Irlandczyków i Brytyjczyków podczas wojny o niepodległość Irlandii w latach 1919–1921*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica” 2017, nr 98, s. 117–141.

- Pawłowska A., *SS Castro (SS Libau, SS Aud) – nieudana dostawa broni dla powstania wielkonocego drogą morską w 1916 r.*, „Argumenta Historica” 2019, nr 6, s. 76–84.
- Pawłowska A., *Uzbrojenie i wyposażenie sił Irlandzkiej Armii Republikańskiej podczas wojny o niepodległość Irlandii w latach 1919–1921*, „Vade Nobiscum” 2019, t. XX, s. 187–211.
- Płachecki J., *System polityczny Irlandii Ewolucja i współczesne wyzwania*, Warszawa 2010.
- Privilege J., *Michael Logue and the Catholic Church in Ireland 1879–1925*, Manchester 2014.
- Toboła-Partkiewicz P., *De Valera – gigant polityki irlandzkiej i jego czasy*, Warszawa 2015.
- Townshend C., *The Republic: the Fight for Irish Independence, 1918–1923*, London 2013.
- Wilkinson D., *How Did They Pass the Union?: Secret Service Expenditure in Ireland, 1799–1804*, „History” 1997, vol. LXXXII, No. 266, s. 223–251.
-

Notka o autorce:

mgr Antonina Pawłowska – doktorantka w Szkole Doktoranckiej Nauk Humanistycznych na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, pracownik Działu Edukacji Muzeum Miasta Łodzi.

Zainteresowania badawcze: historia społeczna i polityczna Irlandii w XIX i XX w., stosunki brytyjsko-irlandzkie w pierwszych dekadach XX w.

antonina.pawlowska@edu.uni.lodz.pl; a.pawlowska@muzeum-lodz.pl